ISSN: 1308-4445 YIL: 2018 CİLT: 11 SAYI: 23

MAD MOTİF AKADEMİ

HALK BİLİMİ DERGİSİ

MOTİF ACADEMY JOURNAL OF FOLKLORE

Halk Bilimi
Antropoloji
Etnoloji
Sosyoloji
Müzikoloji
Kültür İncelemeleri
Edebiyat
Dil Bilimi

Bu sayıda:

Hatice Feriha Akpınarlı
Erhan Aktaş
Okan Alay
Canser Kardaş
Celal Altın
Arzu Arslan
Abdulkadir Atıcı
Tuğba Aydoğan
Selim Emiroğlu
Şura Karaca
Göktürk Erdoğan
Buse Asena Kara
Rabia Gökcen Kayabaşı
Cem Meriç
Emine Odabaşı
Handan Kasımoğlu
Hülya Serpil Ortaç
Emin Erdem Özbek
Bülent Şen
Aslı Büyükokutan Töret
Fatma Zehra Uğurcan
Özlem Ursavaş
Mehmet Ali Yolcu

MAD MOTİF AKADEMİ 23

MOTİF AKADEMİ HALKBİLİMİ DERGİSİ
Motif Academy Journal of Folklore

ISSN: 1308–4445

2018, Yıl/Year: 11, Cilt/Volume: 11, Sayı/Issue: 23

Sahibi/Owner
Motif Halk Oyunları Eğitim ve Öğretim Vakfı

Editör/Editor
Prof. Dr. Mehmet AÇA
(Marmara Üniversitesi-Türkiye)

Yayın Kurulu/Editorial Board
Prof. Dr. Mehmet AÇA (Marmara Üniversitesi-Türkiye)
Prof. Dr. Gürbüz AKTAŞ (Ege Üniversitesi-Türkiye)
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU (Hacettepe Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Abdulkadir EMEKSİZ (İstanbul Üniversitesi-Türkiye)
Prof. Dr. Aynur KOÇAK (Yıldız Teknik Üniversitesi-Türkiye)
Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU *(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi-Türkiye)*
Dr. Mustafa AÇA *(Karadeniz Teknik Üniversitesi-Türkiye)*

Redaksiyon & Dizgi
Buse Asena KARA
Serap CENGİZ

Baskı/Print
Universal Copy Center
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Kanuni Kampusu-Trabzon

Bu Sayının Hakemleri:

Prof. Dr. Mehmet AÇA (Marmara Üniversitesi-Türkiye)
Prof. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi-Türkiye)
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU (Hacettepe Üniversitesi-Türkiye)
Prof. Dr. Aynur KOÇAK (Yıldız Teknik Üniversitesi-Türkiye)
Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR (Hacettepe Üniversitesi-Türkiye)
Prof. Dr. Hülya SAVRAN (Balıkesir Üniversitesi-Türkiye)
Prof. Dr. Esma ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi-Türkiye)
Prof. Dr. Fatma Ahsen TURAN (Ankara Hacı Bayramı Veli Üniversitesi-Türkiye)
Doç. Dr. Meral AKAN (Selçuk Üniversitesi-Türkiye)
Doç. Dr. Mehmet ÇEVİK (Aksaray Üniversitesi-Türkiye)
Doç. Dr. Talip DOĞAN (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi-Türkiye)
Doç. Dr. Hüseyin DURGUT (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi-Türkiye)
Doç. Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ (Atatürk Üniversitesi-Türkiye)
Doç. Dr. Adem KOÇ (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi-Türkiye)
Doç. Dr. Birgül KOÇAK OKSEV (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi-Türkiye)
Doç. Dr. Adem ÖGER (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi-Türkiye)
Doç. Dr. Kürşat ÖNCÜL (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi-Türkiye)
Doç. Dr. Bülent ŞEN (Kırklareli Üniversitesi-Türkiye)
Doç. Dr. Refiye OKUŞLUK ŞENESEN (Çukurova Üniversitesi-Türkiye)
Doç. Dr. Nezir TEMUR (Gazi Üniversitesi-Türkiye)
Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi-Türkiye)
Dr. Mustafa AÇA (Karadeniz Teknik Üniversitesi-Türkiye)
Dr. Erhan AKTAŞ (Kırklareli Üniversitesi-Türkiye)
Dr. Berna AYAZ (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi-Türkiye)
Dr. Savaş EKİCİ (Gaziantep Üniversitesi-Türkiye)
Dr. Süleyman FİDAN (Gaziantep Üniversitesi-Türkiye)
Dr. Sinan GÜZEL (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi -Türkiye)
Dr. Abonoz KÜÇÜK (Giresun Üniversitesi-Türkiye)
Dr. Evrim ULUSAN ÖZTÜRKMEN (Marmara Üniversitesi-Türkiye)
Dr. Selma SOL (Trakya Üniversitesi-Türkiye)
Dr. Ayşe Alican ŞEN (Kırklareli Üniversitesi-Türkiye)
Dr. Aslı BÜYÜKOKUTAN TÖRET (Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi-Türkiye)
Dr. Nursel UYANIKER (Marmara Üniversitesi-Türkiye)

♦♦♦

Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, üç aylık periyotlarla yılda dört kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi'nde yayınlanan tüm yazıların hukukî açıdan, dil, bilim açısından bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları ise Motif Halk Oyunları Eğitim ve Öğretim Vakfı'na aittir. Dergide yayınlanan yazıların yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Dergiye gönderilen yazılar iade edilmez. Dergide yer alan yazıların dijital baskı, grafik tasarım, DOI numaralarının alınması ve uluslararası indekslere tanıtılması gibi işlemler Motif Halk Oyunları Eğitim ve Öğretim Vakfı tarafından ücret karşılığında yapılmaktadır.

♦♦♦

Temsilcilikler

Yurt İçi

Ankara: Doç. Dr. Nezir TEMUR
Ardahan: Dr. Fatih ŞAYHAN
Bandırma: Dr. Berna AYAZ
Balıkesir: Dr. Yonca ALTINDAL
Bayburt: Dr. Turgay KABAK
Çanakkale: Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU
Edirne: Dr. Selma ERGİN SOL
Eskişehir: Dr. Aslı BÜYÜKOKUTAN TÖRET
Gaziantep: Dr. Süleyman FİDAN
Giresun: Dr. Abonoz KÜÇÜK
İstanbul: Dr. Nursel UYANIKER

Kırklareli: Doç. Dr. Bülent BAYRAM
Konya: Doç. Dr. Selçuk PEKER
Nevşehir: Dr. Serkan KÖSE
Trabzon: Dr. Mustafa AÇA

Yurt Dışı

Belarus: Dr. Kristina LAVYSH
Kosova: Doç. Dr. Nuran MALTA MUHAXHERİ
Litvanya: Doç. Dr. Galina MİŞKİNİENE
Ukrayna: Doç. Dr. Tudora ARNAUT
Polonya: Dr. Kamila STANEK
Rusya Federasyonu: Prof. Dr. Elfine SIBGATULLİNA

♦♦♦

Motif Akademi Halkbilimi Dergisi aşağıda belirtilen indeksler tarafından dizinlenmektedir:

ULAKBİM Tr Dizin *(Uluslararası Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi)*

ASOS Index *(Akademia Sosyal Bilimler İndeksi)*

SOBİAD (*Sosyal Bilimler Atıf Dizini*)

CEEOL (*Central And Eastern Europan Open Library*)

MLA (*Modern Language Association*)

İletişim:
dergipark.gov.tr/mahder
www.motifakademi.com
Motif Halk Oyunları Eğitim ve Öğretim Vakfı
Derviş Ali Mah. Kariye Yağhanesi Sokak No: 5 Fatih-İstanbul
editor@motifakademi.com
0505-3785167 / 0505-5715444

İÇİNDEKİLER – CONTENTS

♦

ERHAN AKTAŞ……1
Hakas Halk Anlatmalarında İdari Bir Unvan Olarak 'Çayzan'
'Chaizan' As A Governmental Title In Khakas Folk Narratives

HANDAN KASIMOĞLU……19
Köylü Kadın Girişimciliğinin Halk Bilimi Açısından Değerlendirilmesi: Çanakkale Köy Kadınları Üzerine Bir Araştırma
Evaluation Of Peasant Women Entrepreneurship From Folk Literature: A Research On Çanakkale Peasant Women

ASLI BÜYÜKOKUTAN TÖRET……32
Bilmecelerin Oluşum ve Aktarımında Yeni Bir Ortam: Bilmece Siteleri
A New Environment In The Formation And Transference Of Riddles: Riddle Sites

FATMA ZEHRA UĞURCAN……50
Kozmogoni Mitleri Ekseninde Altay Destanlarında Başlangıç
The Beginnings Of Altay Epics In The Axis Of Cosmogony Myths

HATİCE FERİHA AKPINARLI-ARZU ARSLAN……60
İç Anadolu Bölgesi Düz Dokuma Yaygılardaki Figürlü Bezemelerin İncelenmesi
An Analysis Of Ornamental Figures In Plain Woven Rugs Of The Central Anatolia Regıon

GÖKTÜRK ERDOĞAN……77
Sivas'ta Bağlama Yapımı ve Ustaları
Production Of 'The Baglama' And Its Craftsmen In Sivas

MEHMET ALİ YOLCU……90
Türk Halk Kültüründe Tarımsal Ürünlerin Bolluğunu Amaçlayan Ritüeller ve Büyüsel İşlemler
Rituals And Magical Processes Purpose Of Agricultural Products Fertility In Turkish Folk Culture

OKAN ALAY……96
Anadolu ve Kafkasya Kavşağında Geleneksel Bir Yılbaşı Kutlaması: Kalandar
A Traditional New Year Celebration At The Anatolian-Caucasian Crossroad: Kalandar

ÖZLEM URSAVAŞ.....111
Manisa'nın Akhisar İlçesinde Kutlanan Çağlak Festivali Üzerine Bir İnceleme
A Research On The Caglak Festival Celebrated In Manisa Akhisar County

SELİM EMİROĞLU-ŞURA KARACA.....124
Nasrettin Hoca Fıkralarında Aile İçi İletişim
Interfamilial Communications In Nasreddin Hodja's Anecdotes

ABDULKADİR ATICI.....143
Kirmanşah-Hemedan Hattı ve /r/, /y/,/d/ Değişkeleri Üzerine
Kermanshah-Hamadan Line And On The Dialects Of /r/,/y/,/d/

RABİA GÖKCEN KAYABAŞI-TUĞBA AYDOĞAN.....159
Aksaray Efsanelerinin Tasnifi Üzerine Bir Değerlendirme
An Assessment On Classification Of Aksaray Legends

BÜLENT ŞEN-CELAL ALTIN.....174
Mevsimlik Göç ve Yoksulluk İlişkisi: Mevsimlik Tarım İşçileri Örneği
The Relation Of Seasonal Migration And Poverty: The Case Of Seasonal Agricultural Workers

CEM MERİÇ.....193
Bayramiç Yöresinde Avcılık Etrafında Oluşan İnanış ve Uygulamalar
Beliefs And Practices About Hunting In Bayramic Region

CANSER KARDAŞ.....207
Muş İli Merkezinde Kullanılan Erkek Lakapları
The Male Nicknames Which Are Used In The Center Of Mus

EMİN ERDEM ÖZBEK.....227
Tuva Destanlarında Kullanılıp Tuvaca Sözlüklerde Bulunmayan Sözcükler
Words Used In Tuvan Epics But Do Not Exist In Tuvan Dictionaries

HÜLYA SERPİL ORTAÇ-EMİNE ODABAŞI.....243
Keçiören Belediyesi Estergon Kalesi Türk Kültür Müzesinde Bulunan Hesap İşi Çevre Ürünleri
Calculation Craft Environment Products Available In The Turkish Cultural Museum Of Keçiören Municipality Estergon Castle

YAYIN TANITMA:
BUSE ASENA KARA.....262

Halk Bilimi El Kitabı, Editör: Mustafa Aça, 2. b., İstanbul 2017, Motif Vakfı Yayınları.

Geliş Tarihi: 17.07.2018 / Kabul Tarihi: 25.08.2018
Doi Number : http://dx.doi.org/10.12981/motif.468
Orcid ID: 0000-0001-7688-287X
Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 2018, Cilt: 11, Sayı: 23, s. 90-95.

TÜRK HALK KÜLTÜRÜNDE TARIMSAL ÜRÜNLERİN BOLLUĞUNU AMAÇLAYAN RİTÜELLER VE BÜYÜSEL İŞLEMLER*

♦

RITUALS AND MAGICAL PROCESSES PURPOSE OF AGRICULTURAL PRODUCTS FERTILITY IN TURKISH FOLK CULTURE

Mehmet Ali YOLCU**

ÖZ: Diğer halklarda olduğu gibi Türklerde de toprak dişilik ve doğurganlıkla ilişkilendirilmiş, yerleşik yaşama geçildikten sonra ürün elde etmenin kaynağı olarak toprakla ilişkili birtakım uygulamalar geliştirilmiştir. Bu uygulamaların temelinde ürünlerin bolluk ve veriminin artırılması amaçlanmış olmakla birlikte ritüellerde ve büyüsel işlemlerde ilkel düşüncenin çalışma mekanizmasına da rastlanmaktadır. Bu, aslında doğa ile insan arasında bir çeşit pragmatik ilişki formunun kutsal alanda ortaya çıkmasıdır. Doğal süreçleri kontrol etmek için yapılan büyüsel davranış ve işlemler, istenilen sonucu elde edebilmek için bazı hareketleri içermek zorundadır ve tüm bunlar semantik olarak mitolojik kökenlere gönderme yapmakta ve toplumun geleneksel dünya görüşünü simgeleştirmektedir. Bu çalışmada konuyla ilgili veriler, yazılı kaynaklardan taranarak ritüel ve büyü bağlamında yorumlanmış, Türk geleneksel dünya görüşü çerçevesinde anlamlandırılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Bolluk-bereket ritüelleri, büyü, tarımsal ürünler, halk kültürü, geleneksel dünya görüşü.

ABSTRACT: *As in other peoples, the soil is also associated with femininity and fertility in Turks, a number of ritual practices related to the soil have been developed as a source of product acquisition after settled living. At the basis of these practices, it is aimed to increase the abundance and productivity of the products, but also the working mechanism of primitive thinking in rituals and magical processes is encountered. This is in fact a form of pragmatic relationship between nature and man emerging in the holy place. The magical behaviors and actions to control natural processes must involve certain movements in order to achieve the desired result and all these refer to mythological origins semantically and symbolize the traditional world view of society. In this study, data related to the subject were scanned from written sources and interpreted in the context of ritual and magic, it is understood in the context of Turkish traditional world view.*

Keywords: *Fertility rituals, magic, agricultural products, folk culture, traditional world view.*

* Bu makale, 13-15 Ekim 2017'de Sivas'ta düzenlenen Halk Kültüründe Toprak Uluslararası Sempozyumu'nda aynı adla sunulan bildirinin düzenlemiş halidir.

** Doç. Dr. - Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Çanakkale - mehmetaliyolcu@gmail.com

This article was checked by Turnitin.

Giriş

İlkel topluluklarda doğaya bağlı bir biçimde besin elde etme çabası, bolluk ve verimlilik temelli ritlerin ve büyüsel işlemlerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Elde edilmesi planlanan ürünün bolluğunu artırma amaçlı yapılan bu ritler ve büyüsel işlemler doğaüstüne yönelik pragmatik armağan bağlamında kurbanın işleyiş mekanizmasıyla kimi zaman örtüşmekte, kimi zaman da büyü yoluyla doğaüstünü kontrol arzusu açığa çıkmaktadır. Verimlilik uygulamalarının temelinde ilkel zihnin mantığı, folklorda görünür bir biçimde yapılanmıştır.

Dünya halklarının inanç sistemlerinde görülen kurban sunusunun kökenlerine dair çeşitli araştırmacılar görüş belirtmişlerdir. 19. yüzyıl antropologlarının bir kısmı kurbanın zihinsel kökenini "rüşvet veya saygı ifadesi olarak doğaüstüne hediye" olarak değerlendirmişler, bazıları ise ilkel toplumlarda varlığı varsayılan totem yemeğinin[1] bir yansıması biçiminde görüş ileri sürmüşlerdir. Bunların yanında kurbanın bir çeşit büyü veya kutsal ile profan arasında bir bağ kurma yolu olduğunu söyleyen araştırmacılar da vardır[2].

Erginer'e göre (1997: 20), çağdaş toplumların ataları, kurban kapsamında doğaüstüne bitki, hayvan ve diğer şeyleri sunarken bugün onların doğaüstü tasarımlarındaki değişme ve doğaüstünün insanımsı bir takım gereksinimleri olmadığı düşüncesine ulaşmış olmaları toplumsal ve kültürel evrimin farklılıklarını doğuran asal etmenlerinden olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmada, tarımla ilişkili bereket ritüelleri toplumların kültürel evrimsel kronolojisi göz önüne alınarak doğaüstünü zorlama yoluyla yapılan "büyüsel işlem" ve onunla uzlaşmayı gerektiren "pragmatik armağan" biçiminde iki kategori çerçevesinde yorumlanacaktır. İlkel geçmişimizin bir parçası olan büyü, din öncesi toplumların kültürel basamağında yaşayagelmiş doğaüstüyle bir çeşit ilişki kurma formudur. Ancak ilkel düşüncede benzeme ve teması temel alan büyü, doğaüstüyle uzlaşmayı değil onu zorlamayı hedef alan bir içeriğe sahiptir. Armağan ise, doğaüstünün üstünlüğünün en baştan kabul edilmesini ve onunla uzlaşmak niyetini açığa çıkartır. Bu bağlamda Türk kültür dairesinde bereket ritüellerinin her iki olguyu içermekte olduğu değerlendirilmiştir.

1. Büyü Yoluyla Bereketi Artırma

Büyü, istendik sonuçların ortaya çıkmasını sağlamak amacıyla yapılan kendi içinde tutarlı gözüken ancak rasyonel olmayan birtakım

[1] Totem yemeği, Avustralya ve Amerikan yerlilerinde totemizm inançları ekseninde gelişmiş, totem hayvanın yılda bir kez öldürülerek klan üyeleri tarafından yenmesi şeklinde ortaya çıkan bir tür uygulamadır. Sigmund Freud, bu yemek ile Hıristiyan komünyonu arasında ilişki olduğunu ileri sürmüştür. Bk. (Freud, 1999).

[2] Kurban teorileriyle ilgili bk. (Özkan, 2003; Tuğrul, 2010; Sezen, 2004).

işlemlerdir. Frazer, büyüyü iki temel prensibe dayandırmaktadır: İlki, bir şeyin benzerini üretmesi, yani bir sonucun nedenine benzemesi; ikincisi ise, bir kez temas kuran şeylerin fiziksel temasları kesildikten sonra bile belli bir mesafeden birbirini etkilemeyi sürdürmesidir. İlk ilkeye benzerlik yasası, ikincisine ise temas ya da etkilenme yasası denilebilir. Benzerlik yasasından hareketle büyücü, arzuladığı etkiyi yalnızca taklit ederek yaratabileceği sonucuna varır. Etkilenme yasasından hareket ederek ise, maddesel bir objeye yaptığı şeyin bu objenin daha önceden temasta bulunduğu kişiyi -obje bu kişinin bedensel bir parçası olsun veya olmasın- aynı ölçüde etkileyeceği sonucuna varır (Frazer, 2015: 299).

Bereketle ilişkili büyülerin başında yağmur duası çevresinde gelişen ritüelleri örnek verebiliriz. Yağmur duası, yağmurla şu ya da bu şekilde ilgili olduğu kabul edilen objeleri, sözdeki majik güçten de yararlanarak bir takım işlemler ve törenler içinde kullanıp, yağmur yağdıracak doğaüstü güçleri olumlu yönde etkilemek (Örnek, 1966: 96) amacını taşır. Yağmur yağdırmak için yapılan işlemler ve yağmur duası töreni, bünyelerindeki objeler ve mekanizmaları bakımından benzerlik göstermektedirler. Ancak, yağmurun yağmasıyla ilişkili işlemler, su ile sempatik bir ilişkisi olduğu sanılan bir takım objelerin su ile temasa getirilip arzu edilen sonuca erişilmesinden ibarettir. Yağmur duası töreninde ise, bu objelerden yararlanılmakla beraber, yağmur üzerinde mutlak hâkimiyeti olan Tanrı'ya yönelmek, onu, dua ve kurban vasıtasıyla yumuşatmak önemli rol oynamaktadır. Başka bir deyişle, birinci gruptaki işlemler genellikle büyüsel bir karakter taşırken yağmur duası ise, bu büyüsel karakterin yanı sıra dinsel motiflere de yer vermekte, hatta dinsel olanı ön plana almaktadır. Gerek birinci gruptaki işlemlerde, gerekse yağmur duasında taş ve kurban motifleri büyük rol oynamaktadır (Örnek, 1966: 100).

Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi, Balıkesir yöresinde de var olan, Hıdırellez zamanı yapılan Çal Dedesi ritinde hasadın o yıl bereketli geçmesi amaçlanmaktadır. Her Hıdırellez'de herhangi bir ailenin ilk çocuklarından birine, hiçbir yeri görülmeyecek şekilde yeşil yapraklı çalılar bağlanır. Buna "Çal Dedesi" denir. Başka bir çocuk, Çal Dedesinin beline bağladığı bir iple onu çeker ve köydeki tüm evler dolaşılır. Evlerde bu çocuk grubuna hediyeler verilir ve başından aşağıya bir bardak su dökülür. Bunu yapmalarındaki amaç, bahar mevsimi yağmurlu ve verimli geçsin, her taraf yeşillik ve bolluk olsun, diyedir. Yörede bilinen efsaneye göre bundan yüzyıllar önce ilkbaharda havalar kurak gidince, dedenin birisi Hıdırellez'de etrafına çalılar sarıp bir taraftan dua etmiş bir taraftan da başından aşağıya sular dökmeye başlamış. O yaz hem yağmur yağmış, hem de bolluk olmuş. O günden sonra da bu gelenek her Hıdırellez'de çocuklar tarafından sürdürülmüştür. Önceleri "Çalı Dedesi" olarak adlandırılan bu gelenek, sonradan değişikliğe uğrayıp "Çal Dedesi" adlandırmasına dönüşmüştür (Yolcu, 2011: 151).

Topraktan alınacak verimin artırılmasını amaçlayan, büyünün benzeme ilkesine göre birtakım işlemler yapılır. Örneğin, Anadolu'da yaygın bir geleneğe göre hasattan buket yapılıp kuruması amacıyla başaklar aşağı gelecek şekilde evin duvarına asılır. Bu şekilde hem ev içerisinde hem de üründe bolluk ve berekete kavuşulacağına inanılır (Aydoğan, 2012: 154). Yine Hamse Türklerinde yaygın bir gelenek olan Holle merasiminde temasa dönük büyü işlemleri bereketin artırılmasına yöneliktir. Kalafat'ın verdiği bilgilere göre işlem şöyledir: *"...sonra tarlanın biçilmemiş olan kısmına gidilir. Ekinciler ellerindeki oraklarla çember oluştururlar. Bir ağsakal 'hallu adı ve salavat' dedikten sonra buğdayları biçer, bundan sonra diğerleri de 'holla' diyerek biçime katılırlar. Herkes ekinden biçtiğini kendisine alır. Bu ekinleri alanlar tarafından 'bereket-teberru' olsun dilek ve inancı ile kendi ekin ambarlarına koyarlar.*" (Kalafat, 2006: 13-14). Burada yaşlı bir kişinin dualar eşliğinde biçimi başlattığı ekinden diğer kişilerin bir parça alarak bunu kendi ambarlarına koyması, bereketin temas yoluyla bulaşması biçiminde yorumlanabilir[3].

İmece yoluyla hazırlanan işlerde de insanlar, uğur veya bereket getirdiğine inanılan kimseleri, başlanan işin içine katmak veya en azından onların da ellerinin işe değmesini sağlamak isterler. Bu inanca Iğdır, Kars, Ağrı, Sivas, Van ve Erzurum çevrelerinde sıkça tesadüf edilir (Kalafat, 2010: 205). Harmanda ilk mahsul kalburlanırken üç taş alınır, buğdaylar onların üzerine kalburlanır. Sonra bu taşlar buğdayla birlikte ambara konur. Tohum ekilirken gene bu taşlarla birlikte ekilir. Sivas yöresinde ekin biçmeye başlanmadan önce, tırpanlar dikilir, "*Pirimiz Hazret-i Âdem, Peygamberimiz Muhammed, Salliala Muhammed*" denir (Boratav, 1994: 81).

Yine Özen'in verdiği bilgilere göre, Sivas yöresinde işçiler tarlada yoldukları ekin saplarını başları üzerinde dolaştırırlar. Bu sırada içlerinden biri yüksek sesle salavat dörtlüklerini okumaya başlar. Her salavat dörtlüğünden sonra orada bulunanlar hep bir ağızdan "*Allah, Allah*" diye bağırırlar. Son dörtlükten sonra ellerindeki desteleri başlarında gezdirip "*Allah, Allah*" diyerek havaya atarlar; bir kısmını da yığınların üzerine bereketli olsun diye saçarlar (Özen, 1987: 280-81).

Kırım Tatarları arasında var olan bir uygulama "kalagay tıgırtması"dır. Tepreş şenliğinde mayasız hamurdan elde edilen ekmek toprak üstünde yuvarlanır. Bu uygulamada "kalakay" adı verilen ekmek düz gelirse o sene bereketin bol olacağına, ters gelirse az olacağına inanılır. Burada da temas büyüsünün izlerine rastlıyoruz.

2. Pragmatik Armağan Olarak Saçı ve Kurban Yoluyla Bereketi Artırma

[3] Bereketin temas yoluyla bulaşmasıyla ilgili çeşitli örnekler için bk. (Açа, 2016: 389-423; Açа, 2018: 180-203).

Tylor'ın görüşüne göre kurban doğaüstünün lütfunu güvence altına almak ve düşmanlığını en aza indirmek için doğaüstüne sunulan özgün bir hediyedir (Erginer, 1997: 21). Hediyenin temel mekanizması, büyüden farklı olarak uzlaşma yoluyla doğaüstünün lütfunun sağlanması veya karşılıklı barışma üzerinedir. Burada, büyüde olduğu gibi doğaüstü güçleri yönlendirme/zorlama söz konusu değildir. Kanlı kurban, kansız kurban veya saçı adı verilen armağanları, doğaüstüne bir saygının tezahürü olmaktan çok bir rüşvet biçimi olarak değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Ancak kurban teorilerinde çokça tartışılan bu konuyu açmak çalışmanın sınırlarını aşacağı için bu hususa daha fazla girmeyeceğiz.

Kızıllar (Kuzey Hakaslar), eskiden kendi yer-sularına her yıl kurban adarlardı. Eski Türklerin yazıtları, onlarda da yer-suya sitayişin olduğunu göstermektedir. Mavi Gök (Kök Tengri) ve Umay'ın yanı sıra Türkler, kutsal toprak ve suya (ıduk yer sub) taparlardı. Böylece bu kültün eski Türk dönemlerine ilişkin özel bağımsız tanrı veya yer ve su ruhlarının oluşturduğu bir bütünün kültü olmaksızın ana toprağa sitayişin eski dönemlere kadar uzandığını söyleyebiliriz (Lvova vd. 2013: 39). Yine Eski Türklerde toprağın ilk ürünü Gök Tanrı'ya takdim edilirdi. Yiyecekler toprakta yakılırdı (Sezen, 2004: 27).

Türk kültüründe ekine başlamadan önce ekinin uğurlu, bereketli olması için önceden temizlenmeye, abdest almaya önem verilir. Bu, uğur sayılır. Özellikle Alevi Bektaşilerde tohumların ekiminden önce kurban kesilir. Buna "bereket kurbanı" denilir. Tohum ekimine başlamadan önce bereket duası edilir (Aydoğan, 2012: 151). Sivas yöresinde hasat zamanı bir kaç tutamlık ekin yolunmadan tarlada öylece bırakılır. Bunun tarlanın bereketi ve kurdun kuşun hakkı olduğuna inanılır (Özen, 1987: 280).

Buna benzer şekilde üründen bir parçanın olduğu yere bırakılması oldukça yaygındır. Borçalı Türklerinde çuvaldan yuvarlanan bir iki patatesin veya soğanın peşinden gidilmez. Onun için "toprağın veya suyun hakkı" denilir. Bunlar toprağa veya suya yapılan saçılardır (Kalafat, 2007: 64). Bunlar gibi birçok kurban ve saçı örneklerini Türk kültür dairesi içindeki çeşitli coğrafyalarda görmek mümkündür.

Sonuç

Din öncesi bir inanç olgusu olan büyünün doğaüstü güçlerle insan arasında bir ilişki olarak insanlığın en erken aşamalarında ortaya çıktığı, büyü çağının ardından tanrı fikrinin oluştuğu düşüncesi antropolojide önemli ve tutarlı bir tezdir. Comte ve ardından Frazer'ın "büyü, din, bilim" biçiminde formüle ettiği gibi insanın düşünsel evrimi çeşitli aşamalardan geçerek bugüne gelmiştir. Günümüz folklorunda izlerini sürdüğümüz büyü ve kurbanı, Türk kültüründe bereketle ilişkili ritüellerde bulabiliyoruz. Büyü içeriğine sahip uygulamalar, büyünün benzeme ve temas ilkelerine göre bir forma sahipken bereketi artırma amaçlı yapılan kurban ve saçının

doğaüstüyle insan arasında pragmatik bir armağan olarak konumlandığı söylenebilir. Bu ilişki, "ben sana bunu veriyorum ki sen de bana bunu ver" biçiminde sadeleştirebileceğimiz bir karşılıklık ilkesine dayanmaktadır. Bereket ritüellerinde hem büyü hem de kurban kimi zaman birlikte uygulanmıştır.

KAYNAKÇA

AÇA, Mustafa (2016). *Denizin Çocukları: Giresun ve Trabzon Yöresi Balıkçılarının Meslek Folkloru*. Saarbrücken, Deutchland: Türkiye Âlim Kitapları.

AÇA, Mustafa (2018). *Dağların Efendileri: Doğu Karadeniz Hayvancılık ve Çobanlık Kültürü*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.

AYDOĞAN, Hatice Aycan (2012). *Türk Kültüründe Bereketi Arttırmaya Yönelik İnanış ve Uygulamalar*. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.

BORATAV, Pertev Naili (1994). *100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar).* İstanbul. Gerçek Yayınevi.

ERGİNER, Gürbüz (1997). *Kurban: Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

FRAZER, James George (2015). *İnsan, Tanrı ve Ölümsüzlük: İnsan Gelişimi Üzerine Düşünceler*. (Çev. O. Aydın, İ. Demirel). İstanbul: Altın Bilek Yayınları.

FREUD, Sigmund (1999). *Dinin Kökenleri.* (Çev: Selçuk Budak). Ankara: Öteki Yayınevi.

KALAFAT, Yaşar (2006). *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları*. Ankara: Berikan Yayınları.

KALAFAT, Yaşar (2007). *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları II*. Ankara: Berikan Yayınları.

KALAFAT, Yaşar (2010). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Berikan Yayınları.

LVOVA, E. L. ve diğerleri (2013). *Güney Sibirya Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri: Kainat ve Zaman, Nesneler Dünyası.* (Çev. M. Ergun). Konya: Kömen Yayınları.

ÖRNEK, Sedat Veyis (1966). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*. Ankara: AÜ DTCF Yayınları.

ÖZEN, Kutlu (1987). Divriği Köylerinde Ekin Selavatlama ve Kaba Yele Karşı Gitme Törenleri. *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV*. (ss. 277-290). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı MFAD Yayınları.

ÖZKAN, Ali Rafet (2003). *Dinlerde Kurban Kültü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

SEZEN, Yümni (2004). *Antropolojiden Psikanalize Kurban ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık.

TUĞRUL, Saime (2010). *Ebedi Kutsal Ezeli Kurban: Çok Tanrılılıktan Tek Tanrılılığa Kutsal ve Kurbanlık Mekanizmaları*. İstanbul. İletişim Yayınları.

YOLCU, Mehmet Ali (2011). *Balıkesir Yöresi Manileri*. Balıkesir: Balıkesir Kent Arşivi Yayınları.